

Dynamisch Perspectief

Ledenblad van de Vereniging voor
Biologisch Dynamische Landbouw & Voeding

Levende Landbouwcultuur:
een levendig congres
Werken aan een vitaal bedrijf
SOS - Save Our Soils

Dynamisch Perspectief

SOILUTION

"Ik ben niet zo iemand die bij het kerstdiner roept: 'Een vegetariër in een PC-Hooftractor is milieuvriendelijker dan een vleeseter op de fiets', schrijft Phileen Meertens in haar vaste column. Ze serveert gewoon vegetarische burgers. Redactielid Wim Goris heeft het recept, dat bij de te bespreken concept-teksten zat, gelijk uitgeprobeerd voor de redactievergadering: heerlijk!

Dat je de honger de wereld uit kunt helpen door overal – net als in Nederland – 'efficiënte' bio-industriële pluimvee- en varkenshouderijen te bouwen, is een illusie waar de bestuursvoorzitter van Wageningen Universiteit Aalt Dijkhuizen en andere hoge pieten helaas in geloven. Ze willen kennelijk niet zien dat jaarlijks miljoenen hectares landbouwgrond in levenloze vlaktes veranderen, omdat daar geen organische mest wordt uitgereden (die mest gaat namelijk naar de efficiënte biovergisters in Nederland).

Eosta/Nature and More is net een nieuwe campagne gestart: SOS - Save Our Soils, onder het motto 'Saving our soils is saving our food'. Ik hoop dat de campagne net zoveel aandacht krijgt als de uitspraken van Aalt Dijkhuizen. De boodschap van *Nature and More* is aansprekend: biologische landbouw is de *soilution*.

Ellen Winkel, hoofdredacteur,
ellen@schrijfwinkel.nl

03	Dynamisch Portret: De Noorderhoeve
09	Internationale landbouwconferentie: Allianties
09	BioVak 2013: Gesprekken op hoog niveau
10	Winterconferentie 2013
11	Levende landbouwcultuur
14	Boekbespreking: De aarde zal weer vruchtbaar zijn
15	Landbouw cursus 2.0 - Achtste voordracht
16	BD-Jong: Marijke Preller
18	Werken aan een vitaal bedrijf
21	Jan Diek van Mansvelt: Dienstbaar aan onze idealen
24	Dynamische Keuken: Zen in de keuken
28	Perspectief
32	Agenda
34	Colofon en Leden-service
35	BD juwelen

Levende Landbouwcultuur

11 Een feest met 300 bezoekers

Bewust Bedrijf Model

18 Werken aan een vitaal bedrijf

Heel maken

20 Terugkijken met Jan Diek van Mansvelt

De Noorderhoeve:
Genezende plek
één van de oudste zorgboerderijen
voor mens en aarde
in Nederland

*De 8-koppige maatschap: vlnr Dirk Osinga,
Lucia Kok, Liesbeth Lünemann, Paul Bijl,
Hannelore Speelman, Oebele van der Lei,
David Borghouts, Jeroen Hak*

'Zware klei op veengrond is eigenlijk niet ideaal voor landbouw', begint veehouder Paul Bijl. 'Maar het coulisselandschap is wel uitermate geschikt voor de zorg. In dit landschap voelen mensen zich beschermd.' Eline de Bot spreekt met hem en met Dirk Osinga over de ontwikkeling van één van de oudste biologisch-dynamische zorgboerderijen in Nederland en over het geheim van succesvolle samenwerking binnen een achtkoppige maatschap. *Tekst: Eline de Bot Foto's: De Noorderhoeve*

Dirk Osinga (1953) ging kort na de oprichting van De Noorderhoeve als tuinder aan de slag op het bedrijf in het Noord-Hollandse Schoorl, vlak bij de kust. Hij maakte dus bijna de hele ontwikkeling van de zorgboerderij mee. Enthousiast blikt hij terug: "De Noorderhoeve werd in 1981 opgericht door Maarten en Renée Reeder, respectievelijk arts en euritmiste, en door het boerenstel Minne en Anneke Schulting. Vanaf het allereerste begin was de doelstelling om een genezende plek te creëren voor mens en aarde. Veel betrokken mensen stonden bij de start om het initiatief heen en mede dankzij hun schenkgeld kon het bedrijf starten met acht hectare land en een paar koeien. Al in die vroege jaren werkten er zorgvragers mee. Bijvoorbeeld mensen met psychische problemen, die het fijn vonden mee te gaan in het ritme van het bedrijf. In die tijd waren daar nog geen vergoedingen voor en deden we dat voor niks. Het was een mooie tijd: we deden leuke dingen, hadden een fijne leefgemeenschap en we organiseerden ook werkweken voor schoolklassen. Daar heb ik goede herinneringen aan!" Sinds 2000 zitten acht ondernemers samen in de maatschap van De Noorderhoeve. Samen zijn ze verantwoordelijk voor het algemeen beleid en voor de verschillende werkgebieden: veehouderij, tuinbouw, compostering, aanleg en onderhoud, landschapsonderhoud en ontwikkeling, kantoor/administratie en zorg. Onlangs zijn jonge medewerkers aangetrokken die wellicht later ook in de maatschap komen.

Samen zijn we sterk!

Productiebedrijf, geen werkplaats

Dirk: "Het uitgangspunt van De Noorderhoeve is vanaf het begin geweest: ons land goed beschermen en verzorgen en tegelijkertijd open staan voor de buitenwereld. We hebben altijd veel bezoek gehad van mensen van buitenaf die onze boerderij willen beleven."

Paul Bijl (1953), veehouder sinds 1997, vult aan: "Een ander uitgangspunt is dat de landbouw de basis is van De Noorderhoeve. We willen een productiebedrijf blijven en geen instituut of werkplaats worden." Om het bedrijf niet afhankelijk te maken van één of enkele personen is het grondeigendom ondergebracht in Stichting de Brink. Ook is vastgelegd dat de grond altijd biologisch-dynamisch zal blijven.

In de loop der jaren groeide het bedrijf naar achttien hectare. Maar ondanks de betrokkenheid en het enthousiasme van vele medewerkers en meedenkers, werd rond 1990 duidelijk dat het rendement van de activiteiten op De Noorderhoeve te laag was. Dirk: "We zijn toen op verschillende Camphills gaan rondkijken om ideeën op te doen. We kwamen tot het besluit dat we de zorg verder wilden ontwikkelen en zijn actief jonge mensen gaan aantrekken met wie we dit konden realiseren."

In 1997 resulteerde deze zoektocht onder andere in de komst van Paul Bijl en zijn vrouw Hannelore Speelman. Zij waren eerder werkzaam op Camphill het Maartenhuis op Texel. Met hun ervaring en netwerk in de zorgsector konden zij de zorgtak op De Noorderhoeve professionaliseren. Al snel kreeg De Noorderhoeve betaalde zorgplekken toegewezen. Dirk: "Elk jaar kwamen er vier tot acht zorgvragers bij tot het huidige aantal van ongeveer veertig per dag. Dankzij deze zorggelden konden we investeren in bijvoorbeeld nieuwe schuren en stallen en zo konden we weer meer werkplekken voor deelnemers creëren. In 2006 hebben we negen zorg-woonplekken op het erf gerealiseerd." Paul: "Qua omzet is de verhouding momenteel landbouw 10 procent en zorg 90 procent. De zorg kost ook veel meer omdat we daar veel werknemers voor nodig hebben: op dit moment ongeveer twintig full- en parttimers." Dirk: "Dankzij de zorgfunctie kan De Noorderhoeve echt een maatschappelijke rol vervullen. Hier zijn we heel blij mee."

Land voor waterberging

"Sinds Hannelore en ik in 1997 op De Noorderhoeve kwamen, is er veel veranderd", vertelt Paul. "Zo is het areaal gegroeid naar 54 hectare! We hebben de laatste jaren veel grond kunnen kopen voor een goede prijs. Het gaat om land dat in verband met de klimaatverandering is aangevoelen om als waterberging te dienen in natte zomers. Voor landbouw is dit land minder geschikt, maar het is goed bruikbaar om er extensief dieren op te laten grazen. Ook kunnen we delen beheren als natuurgebied. De subsidies die daarvoor beschikbaar zijn, bieden ons weer nieuwe mogelijkheden. Je moet tegenwoordig slim zijn als boer! Verbreding is belangrijk en met alleen landbouw kom je er niet meer. Met de aankoop van de nieuwe gronden willen we de veehouderij gaan uitbreiden met meer koeien. Ook zijn er mogelijkheden om nieuwe woonvormen voor cliënten te creëren op aangekochte stukken land. De gemeente is hier enthousiast over en is blij dat het land wordt onderhouden."

Doordat de zorgtak tot bloei kwam, moest De Noorderhoeve wel wat concessies doen in de puurheid van het landbouwsysteem. Dirk: "Ergens was dat een pijnlijk proces. Zo hebben we bijvoorbeeld de stier weg moeten doen en zijn we overgegaan op KI. Die keuze moet je dan maken: een stier is met zorgvragers natuurlijk veel te gevaarlijk."

Voor de cliënten kozen ze voor teelten waar veel handwerk aan te pas komt, de fijne teelten zoals peultjes. Door de moeilijke grond is er slechts een klein stukje geschikt voor tuinbouw, maar dit wordt goed

gebruikt en is daardoor erg rendabel. "We telen bijvoorbeeld voor een sterrenrestaurant in de buurt allerlei mini-producten zoals miniworteltjes en minikomkommertjes", zegt Dirk.

Paul vult aan: "Regionale afzet past bij dit bedrijf. We hebben vijf natuurvoedingswinkels in de omgeving waar we om de dag groente en zuivel heen brengen. Dit is een hele duurzame relatie: met twee winkels werkt De Noorderhoeve al 30 jaar samen! De tijd zit nu ook mee natuurlijk. Bio is trendy en dat merken we. We hebben een wachtlijst voor onze zuivelproducten. In de toekomst kunnen we er veel meer van afzetten, als we de veehouderij en zuivelverwerking hebben uitgebreid."

Sinds 15 jaar heeft De Noorderhoeve schapen: veertig in de winter en na het lammeren ongeveer 90 stuks. De wol van dit bijzondere Noorse ras wordt door de deelnemers gebruikt om te viltten. Dirk: "In de lammertijd komen er schoolklassen en ouders met kinderen naar de lammetjes kijken. Dit sociale element is erg leuk. De schapen rouleren mee in het weidesysteem. Ze eten alles wat de koeien niet hebben opgegeten en

'Bio is trendy en dat merken we'

houden de boel mooi kort. We hebben ook enkele geiten, kippen, biggen en paarden. Financieel leveren deze dieren weinig op, maar ze zijn belangrijk voor de deelnemers. Psychiatrische patiënten komen bijvoorbeeld vaak tot rust bij de paarden."

De Noorderhoeve als organisme

In dit diverse bedrijf heeft iedere ondernemer een eigen werkgebied. Hoe kom je met acht maten tot een goede samenwerking? Paul legt uit: "Dat was niet vanaf het begin vanzelfsprekend. We hebben duidelijke afspraken moeten maken. Zo hebben we elk jaar een vergadering waarin we afspreken hoe ons jaarplan en de begroting eruitzien en hoe we de inkomens gaan verdelen. Dat laatste hangt af van ieders werkzaamheden en thuissituatie. Als het goed gaat met de onderneming, heeft elke ondernemer een redelijk inkomen, mede dankzij de inkomsten uit de zorg. Dus het is niet zo dat als de tuinbouw een keer een slecht jaar heeft, de tuinder dat jaar geen inkomen heeft."

"Omdat we zulke duidelijke afspraken hebben, zijn er eigenlijk nooit conflicten over financiën. Dat geeft een stabiele basis. We hebben echt een prima team! Behalve goede afspraken is een stukje autonomie belangrijk. We blijven tenslotte ondernemers. Als het om kleinere beslissingen gaat, hebben we de vrijheid beslissingen te nemen zonder dit vooraf te overleggen. Als er initiatieven ontstaan die meer geld kosten, praten en denken we hier eerst met zijn allen over en geven elkaar adviezen."

Paul: "Ik ben heel trots dat het al die jaren gelukt is om constructief samen te werken." Zijn vrouw Hannelore, die net de kamer in loopt waar we in gesprek zijn, legt uit: "Er is hier ruimte voor ontwikkeling. In de landbouw moet je een lange adem hebben, je kunt niks overhaasten en moet geduld hebben met je land en dieren. Deze lange adem hebben we doorgetrokken naar de samenwerking. In het bedrijfsleven worden er, als het even niet loopt, meteen knopen doorgehakt en mensen uitgegooid. Wij willen kijken naar de onderliggende oorzaak en proberen daar op een passende manier mee om te gaan. De Noorderhoeve is een organisme."

De Noorderhoeve

Duinweg 125, 1871 AH, Schoorl
072 5091738
www.noorderhoeve.nl

Maatschap met acht maten: Dirk Osinga, Lucia Kok, Liesbeth Lünemann, Paul Bijl, Hannelore Speelman, Oebele van der Lei, David Borghouts en Jeroen Hak.
Medewerkers: 20 full –en parttimers.

54 ha, 35 melkkoeien, zuivelverwerking, 40 schapen, tuinbouw, camping, boomgaard, 2 paarden, 3 biggen, een koppel kippen, 1 ha bos.

Afzet: zuivel en groente via boerderijwinkel, vijf natuurvoedingswinkels en één restaurant.

Zorg: De zorgtak bestaat uit 9 woonplekken en 40 cliënten per dag voor dagbesteding.

Doelgroep: deels verstandelijk gehandicapten en deels mensen met een psychiatrische en verslavingsachtergrond.

Teelten waar veel handwerk aan te pas komt, de fijne teelten, zijn geschikt voor de cliënten. Dirk zit op de trekker en bereidt het zaaibed

Dirk's persoonlijke verhaal illustreert dit mooi. "Ik ben hier begonnen als tuinder en heb dat altijd met veel plezier gedaan. Een aantal jaar geleden heb ik ervoor gekozen de overstap te maken naar het werkgebied 'Aanleg en onderhoud'. De tuinbouw leverde me teveel stress op. Aangezien ik suikerziekte heb, moet ik wat beter op mijn gezondheid letten. In mijn nieuwe functie ben ik betrokken bij het hele bedrijf. Overal waar het nodig is, doe ik klussen, zoals een tuinhuisje of schapenstal bouwen of landhekken maken. Ik probeer mooie, passende dingen te creëren. Mijn werkzaamheden besparen De Noorderhoeve veel

geld. Ook heb ik de schooltuin onder mijn beheer, zodat ik af en toe nog met de tuin bezig kan zijn. Zo heb ik mezelf en mijn werkzaamheden op een goede manier kunnen ontwikkelen."

Dan meer filosofisch: "Mijn kernideaal is leven in vrijheid en verantwoordelijkheid en een ontwikkelingsweg gaan. Dat willen we ook aan deze grond geven, zodat het tot zijn volle potentie kan komen. Ik voel me begenadigd dat we dit land tot ontwikkeling mogen brengen, en dat mensen en dieren zich hier thuis voelen en zelf ook tot volle bloei kunnen komen." 🌱

Sektion für Landwirtschaft
Section for Agriculture
Section d'Agriculture
Seccion de Agricultura

Landwirtschaftliche Tagung und Konferenz
der internationalen biodynamischen Bewegung

6.-9. Februar 2013 am Goetheanum, Dornach, Schweiz

Allianzen für unsere Erde

Unter Mitwirkung von:

Maya Graf

Biobäuerin und Nationalrätin
der Grünen Partei, Schweiz

Nicanor Perlas

Soziologe und Umweltaktivist, Philippinen

Patrick Holden

Biobauer, CEO of Sustainable Food Trust, GB

Hans Rudolf Herren

Mitautor des Weltagrarberichtes,
Schweiz, USA

Rajagopal P.V.

Leiter von Ekta Parishad und der
Gandhi Peace Foundation, Indien

Lars-Åke Karlsson

Priester und ehemaliger Offizier
der UNO Friedenstruppen, Finnland

Constanza Kaliks

Leiterin der Jugendsektion
am Goetheanum, Schweiz

Wie jedes Jahr findet im Februar 2013 die Landwirtschaftliche Tagung in Dornach (Schweiz) statt. Sie ist eine Lern- und Arbeitstagung und zugleich ein Fest und Ort der Begegnung, welcher die Möglichkeit bietet, Kontakte mit der weltweiten biodynamischen Bewegung zu knüpfen und zu pflegen.

Was ist meine und unsere Aufgabe für den Planeten Erde? Was ist meine und unsere Verantwortung jetzt und in den kommenden Jahren? Was fordert die Zeitsituation von mir und uns?

Ein aktives Einbringen unseres spezifisch biodynamischen Impulses in die aktuelle und globale Zeitverantwortung soll ermutigt und gelernt werden. Die grossen Zeitfragen erfordern die Zusammenarbeit mit Menschen, die dasselbe existenzielle Anliegen haben wie wir. Das Eingehen von Bündnissen bedarf einer kooperativen Grundhaltung und bestimmter sozialer Kompetenzen. Diese wollen wir anhand konkreter Themen in Workshops erlernen und vertiefen.

Themen von Allianzbildungslaboren sind unter anderem:

Bienen – „What are the bees telling us?“

Landsharing versus Landgrabbing – Zukünftige Gestaltung des Bodenrechts

Regionale Kultur und Vermarktung – Regionalwert AG

Saatgut und Züchtung – Wem soll das Saatgut gehören? Zukunft säen!

Wirtschaftsgemeinschaften – CSA, AMAP

Forschungskreise für das Leben – Université du vivant

Landwirtschaftspolitik – So weiter wie bisher ist keine Option

Allianz der Jugend – Welche Landwirtschaft braucht die Zukunft?

Vorträge, Impulsbeiträge, Beispiele existierender Allianzen und Schauspiel ergänzen das Programm. Erstmals erweitert sich die Tagung zu einer Konferenz der internationalen biodynamischen Bewegung: Fach- und Berufsgruppen werden Gelegenheit haben, sich zu treffen.

Sektion für Landwirtschaft am Goetheanum

**Vollständiges Programm und Anmeldung
ab Mitte November unter
www.sektion-landwirtschaft.org**

Goetheanum

Allianties

'Voor mij lijkt de tijd rijp om ons open te stellen, met de gangbare wereld contact te zoeken, maar wel ons verhaal te vertellen en er voor te gaan staan. Niet voor onszelf maar voor onze aarde.'

Tekst: Luc Ambagts

Zo reageerde een van de deelnemers na het jubileumcongres Levende Landbouwcultuur. Haar opmerking sluit precies aan bij de intentie waarmee de Landbouwsectie in Dornach de komende internationale landbouwconferentie wil organiseren: met het thema 'Allianties voor onze aarde' wil de organisatie aanmoedigen om onze specifieke biologisch-dynamische impuls in te brengen bij de actuele wereldvragen. De grote vragen van dit moment vereisen samenwerking met mensen die hetzelfde doel hebben als wij. Voor het aanknopen van samenwerkingsverbanden zijn een sociale basishouding en sociale vaardigheden noodzakelijk.

Aan de hand van concrete thema's zullen we die leren kennen en verdiepen. Voorbeelden van thema's die in de Alliantie-laboratoria aan bod komen staan op de pagina hiernaast. Voor de eerste keer is er in het programma ruimte ingepland voor bijeenkomsten van specifieke vak- en beroepsgroepen; denk aan imkers, preparatenmakers, enz. Deze internationale landbouwconferentie, die al sinds 1925 jaarlijks wordt georganiseerd, is een feest van ontmoetingen. De plaats bij uitstek om contact met de wereldwijde BD-beweging aan te knopen. ☺

Voor info en aanmelding, zie pag. 8.

BioVak 2013 Gesprekken op hoog niveau

Voor de derde achtereenvolgende keer slaan de BD-Vereniging, Stichting Demeter en Warmonderhof de handen ineen om op de Biovak de biologisch-dynamische landbouw te presenteren. *Tekst: Luc Ambagts*

Het BD-Demeterplein krijgt als thema 'Leren voor en door de landbouw'. Op hoog niveau zullen boeren in gesprek gaan met bezoekers. Ze geven antwoord op de vragen waar de BD-beweging voor staat. Dit doen ze vanuit hun kennis en vaardigheden die ze zelf in de landbouw hebben ontwikkeld. Het hoge niveau is letterlijk te nemen: gezeten op hoog geplaatste scheidsrechterstoelen vind je in het tumult van de beurs een rustige plek voor een één op één gesprek.

Het thema nodigt uit allerlei aspecten van scholing en vakontwikkeling te laten zien. Er zal aandacht zijn voor de verschillende opleidingen van Warmonderhof, voor BD-beroepsontwikkeling en Collegiale Toetsing. Heb je vanuit jouw instelling, bedrijf of werk het idee dat je op dit gebied iets te bieden hebt dat de moeite waard is onder de aandacht te brengen, neem dan contact op met Luc Ambagts (luc@bdvereniging.nl, 06 48017828). Er komt ook een speciaal workshop programma. Kijk voor het programma daarvan op de website www.bdvereniging.nl.

De Biovak 2013 wordt gehouden op woensdag en donderdag 23 en 24 januari in de IJsselhallen in Zwolle ☺

Winterconferentie 2013 Thema: de toekomst van BD-uitgangsmateriaal

Zet nu in je agenda: de winterconferentie van de BD-Vereniging vindt plaats op 27 februari in Merksplas (Vlaanderen) en 13 maart in Dronten van 10 tot 17.30 uur met aansluitende maaltijd. *Tekst: Isabel Duiniveld, bestuurslid BD-Vereniging / Foto: Hans Sas*

De zaden van de mosterd liggen knus in hun houtjes te drogen in de kas. Als Rick, één van onze hulpboeren, klaar is met het blad van het pad vegen en op de composthoop brengen, gaat hij de zaden eruit halen. Uren kan hij bij de ton zitten, houtjes fijn wrijven bij de houtkachel. Als ik langloop met mijn kistjes vers gesneden veldsla, hoor ik de zaadjes vallen in de ton: Ricketicketick. De oogst is goed, we zijn volgend jaar weer verzekerd van een goede groenbemester. Dit is een mooie afsluiting van een bijzonder jaar.

Er is al veel geschreven over de (on)mogelijkheden van biologisch-dynamisch uitgangsmateriaal, zoals in DP2012-4. We voeren vele discussies over GGO's, F1-hybriden en achteruitgang van de biodiversiteit. Om ook in de toekomst over goed biologisch-dynamisch uitgangsmateriaal te beschikken gaan we er BD-breed hard aan trekken. We pakken de verantwoordelijkheid om, nu er nog wat te bewaren valt, de energie te bundelen. Dat is hard nodig, want zoals René Groenen, veredelaar van groenterassen van de Groenen Hof, al zei: "Het spul verdwijnt onder je handen."

Iedere BD-boer heeft ermee te maken, ook de veehouder. Je wilt er toch niet achter komen dat het gras wat de koeien vreten van oorsprong bij het zaadhuis Monsanto vandaan komt? Dat gaan we toch niet laten gebeuren met z'n allen? Tijdens de winterconferentie willen we diep ingaan op dit belangrijke thema met inspirerende verhalen, een uiteenzetting van de vraagstukken en verwerking tijdens kunst en muziek.

's Middags gaan we echt aan het werk met de vraag: "Wat wil ik zelf bijdragen en hoe doe ik dat?" Dit onder inspirerende leiding van (ervarings)deskundigen. Kortom een dag vol inspiratie en mogelijkheden, ontmoetingen met anderen en last but not least: heerlijk BD-voedsel. Heb je nog steeds niks met dit thema? Dan moet je juist komen!

Op de website van de BD-Vereniging vind je (binnenkort) meer informatie. Meld je nu al aan via info@bdvereniging.nl of 0321-315937. ☺

UIT DE VERENIGING
Levende
Landbouwcultuur

Bijna 300 boeren, handelaren, verwerkers, consumenten, journalisten en andere BD-fans kwamen 8 november naar De Rode Hoed voor het congres 'Levende landbouwcultuur' ter gelegenheid van 75 jaar BD-Vereniging.

Tekst: Ellen Winkel, Andries Palmboom
Foto's: Dick Boschloo

Niet op het platteland vond deze hapening plaats, maar in hartje Amsterdam. Daarmee zette de BD-sector letterlijk een stap richting stadsmens: het is immers de consument die de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouw nu een nieuwe impuls kan geven.

Het was een vol programma met lezingen door Volkert Engelsman, Eric Goewie, Machteld Huber, Kees Zoeteman en Jan Schrijver met tussendoor workshops en discussie. Voorafgaand aan het diner was er

'het feestblok' van de 75-jarige BD-Vereniging met de boekpresentatie van *De aarde zal weer vruchtbaar zijn* door Ellen Winkel. In de pauzes en tijdens het buffet zoemde het grote reüniegevoel rond. Lekker bijkletsen met al die bekenden die je al jaren niet hebt gezien. Daar waren zelfs mensen uit België, Duitsland, Engeland en Portugal voor overgekomen. Hier geven we een impressie van de dag. Kijk voor een uitgebreid congresverslag met een fotoreportage op www.stichtingdemeter.nl.

Save Our Soils Transformatie

Eosta-directeur Volkert Engelsman wees er in zijn lezing op hoe belangrijk het is om de bodemvruchtbaarheid te verzorgen: wereldwijd gaat jaarlijks 10 miljoen hectare landbouwgrond verloren omdat die zo is uitgeput dat er geen landbouw meer mogelijk is. Eosta gaat daarom van start met een meerjarige campagne 'Save our Soils' om consumenten bewust te maken van het enorme belang van levende bodems voor de wereldwijde voedselvoorziening en het klimaat. De campagne zal consumenten duidelijk maken dat biologische landbouw de 'soilution' is! En iedereen kan 'soildier' worden en op zoek gaan naar een 'soilmate'. Volkert vertelde dat iedereen mee kan doen: "Wip met een schroevendraaier een tegel eruit, schilder er een mes en vork naast en zaai er tomatenplantjes onder het motto 'Saving our Soil is Saving our Food!'"

Uit de lezing van Kees Zoeteman: "In mijn ogen zijn de BD-boeren en -boerinnen de voorhoede van de toekomstige landbouw, zoals de BD-landbouw ook de afgelopen 75 jaar de conventionele landbouw steeds heeft geprikkeld tot vernieuwing en transformatie."

"Ik zie de rol van de BD-landbouw kort samengevat als wegbereider naar de nieuwe economie, een pioniersstroming die wordt gekenmerkt door het ontvankelijk samenwerken met de natuur, door lokalisering en kleinschaligheid, door vrijheid in plaats van geknecht worden door multinationals, door een moderne vorm van geïnspireerde techniek in dienst van mens en natuur. Tenslotte wil ik erop wijzen dat op het moment dat de mensheid op het punt staat een sprong in zijn inzicht te maken er altijd verleidingen komen om hem daarvan af te houden. Als verbinding met de krachten in de natuur via de BD preparaten op gang komt introduceert de industrie

de kunstmest en bestrijdingsmiddelen. De uitvindingen brengen ons sneller en makkelijker naar ons doel maar langs een weg die ons dreigt te beroven van een geestelijke ontwikkelingsstap. Ten diepste ligt hierin de rol van de BD landbouw: het wakker maken van het scheppende en bevrijdende vermogen in de mens en het ondersteunen met verantwoord voedsel van hen die deze weg willen gaan."

Fijnzinnige landbouw

Tuinder Jan Schrijver van de Lepelaar begon met een paar korte poëtische statements, liet in het begin van zijn verhaal een doorlopende 'diavoorstelling' zien als beeldimpresie bij zijn verhaal (zie foto op de cover) en eindigde met muziek. Daarmee nam hij de zaal mee naar de 'fijnzinnige landbouw', zoals hij de werkwijze van de BD-boer beschrijft. Dit is ook de titel van het boek dat hij met John van der Rest heeft gemaakt en waarvan hij de verschijning aankondigde (in de volgende

DP meer hierover). Jan hekelde de hijgerigheid en kortzichtigheid van de politiek en vroeg meer aandacht voor de relatie tussen goed voedsel en onze volksgezondheid. Wat hem betreft mogen alle landbouwsubsidies gestopt worden: juist de grootschalige en intensieve landbouwsystemen worden hiermee bevoordeeld. Jan vertelde bevolgen over zijn mooie vak: dat je iedere dag weer iets moois waarneemt op het land.

houd, een verwaarloosde hoek in onze tuin opeens leeft. Dat voelt prettig."

Eerlijke handel(ing)

A.P. te A.: "Bij ons ging het over eerlijke handel. Ik had mij erop ingesteld dat het over de Grote Onderwerpen zou gaan, zoals 'de Juiste Prijs', 'Fair Trade' en 'Duurzame Ondernemingsvormen'. Maar toen ik goed luisterde kwam ik tot de ontdekking dat de essentie veel dichterbij ligt: de eerlijke handeling. Die is eerlijk als je er thuis in voelt. Dan gaat het om de handeling die je verricht met volle overtuiging en met verstand, maar waar je ook oprecht plezier aan beleeft."

De workshops

Bij de workshops gingen deelnemers in twee- of drietalen aan de slag.

Mensenwelzijn?

A. de V. te A.: "Toen ik een en ander uitwisselde over dierenwelzijn kwam ineens de vraag op wie eigenlijk van wie het welzijn verzorgt. Verzorgt de mens het welzijn van het dier? Of is het ook andersom? Ik moest eraan denken dat sinds ik in mijn stadstuin een paar volken

CO₂-spiegel

C.M. te C.: "Pratend over bodemvruchtbaarheid kwam ik met mijn gesprekspartner op het vrijwel onoplosbare wereldomvattende CO₂-probleem. De verrassing was dat ik mij ging afvragen of daarin - behalve een probleem - ook een kans ligt. Welke spiegel houdt het CO₂-probleem ons voor? Wat heeft de mensheid ervan te leren? Zullen toekomstige generaties terugkijken met het idee 'Ach, toen had men dat nog niet door ...?'"

Boekbespreking

De aarde zal weer vruchtbaar zijn
Uitgeverij AnkhHermes. 252 pag.
€ 19,95. Te bestellen bij de (digitale)
boekhandel en via www.bdvereniging.nl

Tekst: Andries Palmboom

Vijf jaar geleden ontstond het idee om bij het 75-jarig jubileum van de BD-Vereniging aandacht te geven aan haar pioniers. Het boek *De aarde zal weer vruchtbaar zijn* is daarvan het resultaat.

Schrijfster Ellen Winkel koos ervoor om het in romanvorm te schrijven. Het boek is daardoor geen recht-toe-recht-aan naslagwerk voor historische feiten. In die zin is het niet compleet. Maar in andere zin is het boek juist wel compleet, omdat in de literaire vorm sfeer en klank van bijna 90 jaar BD-ontwikkeling tot uitdrukking komen. Dat zit 'm in de markante verhalen uit het leven van markante persoonlijkheden in markante tijdsgewrichten (zoals de twee wereldoorlogen). Daar is wel degelijk een omvangrijke research aan te pas gekomen ...

Trefzeker beschrijft Ellen Winkel in de proloog

een sleutelscene. Middenin de oorlog komen de toenmalige BD-pioniers bij elkaar voor een aantal studiedagen in Zeist, daarbij aanzienlijk gevaar trotserend. Antroposofie en BD zijn door de Duitsers verboden en er geldt een samscholingsverbod. Pioniers Klaas en Mienke de Boer verzinnen tijdens die bijeenkomst ondanks de grimmige omstandigheden een luchtig BD-lied op de melodie van Bach's Bauerncantate. Tijdens de afwas wordt uitbundig gezongen: '...de aarde zal weer vruchtbaar zijn'. Het lied blijft nog jarenlang klinken, met name op Warmonderhof.

'Trotseren en toch doorgaan' – dat karakteriseert de BD-pioniers, en daarmee de hele beweging. Dat maakt het een spannend boek. Wat heeft er veel aan zijden draadjes gehangen in die 75 jaar! Door de jaren heen valt vooral Loverendale daarin op, maar ook latere episodes rond verdeelcentra, zoals Proserpina.

Zulk pioniersschap moet wel putten uit een krachtige bron. Die bron is te herkennen in hoe Marie Tak van Poortvliet geportretteerd wordt. Ze bezat vele landerijen en in haar Villa Loverendale in Domburg verkeerde zij met de avant-garde van de toenmalige schilderkunst, die op zoek was om het spiritueel wezenlijke tot uitdrukking te brengen. Bovendien was Marie Tak van Poortvliet een sociaal bewogen mens. Zij zette zich in om

bekendheid te geven aan de sociale driegeleding. Toen haar de berichten ter ore kwamen over geesteswetenschappelijke landbouw raakte dat bij haar zo krachtig een snaar, dat ze besloot dat dát de landbouw was voor haar landerijen. Daarmee was het zaad voor de BD-beweging gezaaid, met als elementen: kunst (ook te lezen als 'fijnzinnigheid'!), landbouw en samenlevingsstructuur.

Na lezing realiseerde ik mij hoe die elementen nog steeds 'resoneren'. Het is Ellen Winkel gelukt om dat literair te verklanken in een verhaal dat doorloopt tot in deze tijd. Dat werkt inspirerend en heeft dus toekomstkarakter. Een mooi geschenk voor de 75ste verjaardag van de BD-Vereniging. 🍷

Willy Schilthuisfonds

Het Willy Schilthuisfonds van de BD-Vereniging heeft de totstandkoming van *De aarde zal weer vruchtbaar zijn* financieel ondersteund. Om zoveel mogelijk initiatieven te kunnen ondersteunen die bijdragen aan de ontwikkeling van biologisch-dynamische landbouw en voeding in Nederland, zijn schenkingen van harte welkom op bankrekening 313786 ten name van Ver voor bd-landbouw, o.v.v Willy Schilthuisfonds.

Over het wezen van dieren

Toen Rudolf Steiner in 1924 de reeks van acht voordrachten gaf, die we nu de *Landbouwcursus* noemen, zag de landbouw er totaal anders uit dan nu. Maar veel van Steiners inzichten zijn tijdloos: ze zijn nog steeds inspirerend voor boeren, tuinders én consumenten in onze moderne tijd. In een nieuwe serie van acht columns bespreekt Jan JC Saal inzichten uit de Landbouwcursus. De eerste column over de achtste voordracht stond in DP 2011-2.

De voordrachten staan in bewerkte vorm op www.warmonderhof.nl. Klik op Hofleven en vervolgens op Landbouwcursus

Bij de achtste voordracht heeft Rudolf Steiner weer een denkoefening voor ons in petto, wanneer hij het wezen van dieren beschrijft. Het valt niet mee om je voor te stellen wat hij vertelt: het voedsel dat mensen en dieren eten gaat naar de hersenen. Maar ledematen en stofwisselingsorganen worden niet opgebouwd uit wat er via voeding binnenkomt. Ze bestaan niet uit 'aardse stof', zoals de hersenen, maar uit 'kosmische stof'.

Het gebied van de kop bestaat uit aardse stof waar kosmische krachten op inwerken. Hier zijn immers belangrijke zintuigen gevestigd, waarmee we kosmische krachten waarnemen: we kunnen de kosmos zien, horen en ruiken.

Bij het stofwisselingsgebied daarentegen hebben we te maken met kosmische stof, waar aardse krachten op inwerken. Deze krachten – zoals de zwaartekracht – moeten door het spierenstelsel worden overwonnen, bijvoorbeeld als je gaat lopen.

Aards voedsel is vooral bestemd voor de hersenen. "De kop is met name op de maag aangewezen, niet de grote teen", stelt Rudolf Steiner. Aardse materie wordt vanuit de darmen naar de kop vervoerd en in de hersenen uitgescheiden, die de grondslag vormen voor het denken, voor het ik. In feite is deze materie 'tot het eindpunt gebrachte darmmassa', hoe gek dat

ook mag klinken. De darminhoud is in zijn processen zonder meer verwant aan de hersenmassa. Je zou de hersenmassa zelfs kunnen zien als een ontwikkelde mesthoop.

Bij een mens wordt zoveel mogelijk van deze materie in de hersenen afgezet en blijft er weinig in de ontlasting achter. Maar bij een dier, dat geen ik heeft, blijft een aanzienlijk deel van deze materie achter in de mest. Steiner beschrijft dat deze materie 'wordende ik-kracht' draagt. Gewassen die hiermee worden bemest nemen die kracht op en dat maakt ze bijzonder geschikt als voedingmiddel voor de mens.

In de voordracht ontstaat een prachtig beeld van de bedrijfs-individualiteit:

- Grond en plantenwortels hebben aarde-kwaliteit
- Blad, stengel en bloem van de planten hebben ether-kwaliteiten
- Bos, vruchten en dieren hebben astrale kwaliteiten
- De dierlijke mest brengt dan de grondslag voor het ik van de bedrijfs-individualiteit.

Dat zijn de vier kwaliteiten die we ook bij een mens zien: het fysieke lichaam, het etherlichaam, het astrale lichaam en het ik. Voor BD-boeren betekent dit dat ze hun bedrijfs-individualiteit kunnen ondersteunen door een gemengd bedrijf te voeren, zodat verschillende gebieden met elkaar in evenwicht zijn. ☺

BD-jong nodigt elk nummer een jongere uit voor een persoonlijke beschrijving van zijn of haar ideale boerenbedrijf. Warmonderhof-studente en BD-jong-coördinator Marijke Preller (21 jaar) wil 'goed boeren', met heel haar hart.

Tekst: Marijke Preller

 Marijke Preller

Raffe dich zusammen, Fräulein, macht für Sie ein schönes leben, zei een oude buurvrouw vroeger tegen me. O, wat is dat Duits toch een mooie taal. En dan die mensen daar. Grondig in alles wat ze doen. Super beleefd, maar toch heel eerlijk. Dit zou voor mij, met een eigen bedrijf, de ideale plek zijn om te boeren. Met een koetje of zeventig, in de winter in de grote ruime potstal waar veel licht in binnenkomt. Het land zou open zijn, zoals hier in de Flevopolder. Maar er zouden ook genoeg bomen zijn langs de percelen om schaduw te bieden.

Ik wil graag dat die koeien goed melk geven, zodat ik lekkere zuivelproducten kan maken. Als mijn koeien echter aan het eind van hun rooskleurige leventje bij mij van het bedrijf zullen vertrekken, wil ik ze het liefst in een paar mooie biefstukjes met

prachtig rood vlees weer terug zien. Verder wil ik heel graag in een samenwerking met een zorgverlener een laatste fase van reclassering aanbieden. Of deze zorgvragers uit de gevangenis komen, of in de laatste fase van afkicken, of nog weer wat anders, dat maakt me niet uit. Als ze door de sfeer op mijn bedrijf maar tot een innerlijke rust kunnen komen. Als ze zichzelf in de diepste zin van het woord maar weer kunnen vinden. Ik zal hier dan met de inrichting van het terrein ook rekening mee houden. Alle gebouwen zullen in de antroposofische stijl gebouwd worden. En niet alleen de mensen vanuit de reclassering zullen hier hun thuis vinden. Ook mensen uit de buurt, of mensen die op reis zijn. Iedereen is welkom voor een moment van rust en stilte.

Dit is iets wat alleen te bereiken valt met boeren op de juiste manier. Wat ik hier vertel heb ik in gedachten, maar ik wil hiermee vooral een situatie schetsen om te laten zien hoe belangrijk goed boeren is. Ik kan dat wel heel simpel even stellen, maar ik moet natuurlijk dan zelf ook wel weten wat goed boeren is. Goed boeren is voor mij: boeren met je hele hart. Fysiek moet je kunnen voelen hoe het met je bedrijf gaat. Ruiken, voelen, proeven aan je gewassen of aan je melk. Ik zou als voorbeeld willen geven dat ik al mijn koeien op den duur zou willen kennen. Over en weer zou dat veel betekenis hebben voor de draagkracht van een bedrijf. Ja, zo wil ik het, boeren met heel mijn hart en liefde! ☺

Wil jij ook zo'n column schrijven?
Mail dan naar bdjong@bdvereniging.nl

Bewust Bedrijf Model® kan bedrijfsovernameproces ondersteunen

Werken aan een vitaal

Jaap Vermuë (1956), begeleider bij de BD-beroepsontwikkeling, heeft vanuit zijn praktijkervaring als coach het Bewust Bedrijf Model® ontwikkeld: een instrument dat helpt om alles soepeler te laten lopen binnen een organisatie of bedrijf. *Tekst: Luc Ambagts / Foto: Ralf van der Duin*

Op de grond ligt een zeil waarop zeven cirkels gedrukt zijn. Jaap vraagt de BD-tuinder waar hij zich in zijn bedrijf het meest toe aange-trokken voelt. Hij wil het liefst naar de boven-ste cirkel 'bezieling-missie' toe. Als hij op die cirkel gaat staan, is hij eigenlijk teleurgesteld: het voelt niet zo stevig en mooi als hij zich voorstelde. Jaap vraagt hem wat zijn missie is voor zijn bedrijf. Hij komt meteen met de volzin: "Gezond en levengvend voedsel telen voor mijn klanten." Dat klinkt goed, maar de tuinder wordt nog steeds niet blij. Dan vraagt Jaap in welke cirkel misschien meer leven

zit. Met enige schroom stapt de tuinder op de cirkel 'de bron-ontstaansgrond'. Hij wordt helemaal stil. Het voelt alsof hij bijna in de aarde zakt, terwijl hij tegelijkertijd heel veel licht voelt. Jaap vraagt wat het staan op de bron bij hem oproept. Hij begint rustig te praten: "Dit is waarom ik tuinder ben: het voeden van de aarde, mij verbinden met de bron, en dan zelf ook weer gevoed worden. Als ik zo in mijn bedrijf sta, dan stroomt er enorm veel levensenergie door mij en door mijn producten heen, zonder dat ik daar veel voor hoeft te doen." Jaap vraagt hem om de energie van de bron mee te nemen en nog een keer op de cirkel 'bezieling-missie' te gaan staan. Nu gaat hij ineens glunderen: "Yes, ik voel het weer. Mijn passie is om de bron van al het leven door te geven aan mijn planten en mijn klanten!"

Dit is een praktijkvoorbeeld van de manier waarop Jaap Vermuë werkt met het door hem ontwikkelde Bewust Bedrijf Model® (zie kader). In de heidetuin achter Kraaybeekerhof heb ik een gesprek met hem. Ik ken hem al langer van het project BD-beroepsontwikke-

ling, waar hij samen met Joke Bloksma de bij-eenkomsten van de begeleiders voorbereidt. We lopen door een idyllische omgeving. Een beekje, heideplanten, hoge bomen, kronkelende paadjes. Jaap spreekt helder en direct, in korte zinnen. "Ik ben nooit echt met antroposofie bezig. Ik zie wel steeds parallellen met wat ik doe." Voor Jaap is het heel van-zelfsprekend om over kosmische krachten, energieën of de transformatie van de aarde te praten. "Alles om mij heen is een aspect van mijzelf", zegt hij als ik daarover doorvraag. Open en onderzoekend praat hij over wat voor hem die parallellen zijn. De kosmos waar hij zich mee verbonden voelt. Het kosmische in de voeding dat in de BD ook zo belangrijk is. Dat je verstand maar een deel van je leven is en dat je ook hele andere waarnemingen hebt. Over de Star Global Family, een groep mensen met wie hij samenwerkt om jongeren te ondersteunen die moeilijk aansluiting vinden in hun onderwijs en werk. "Dat is heel inspirerend. Vooral jongeren brengen veel nieuw bewustzijn binnen dat essentieel is voor de ontwikkeling van ons als mensen en van de aarde." > vervolg op pag. 20

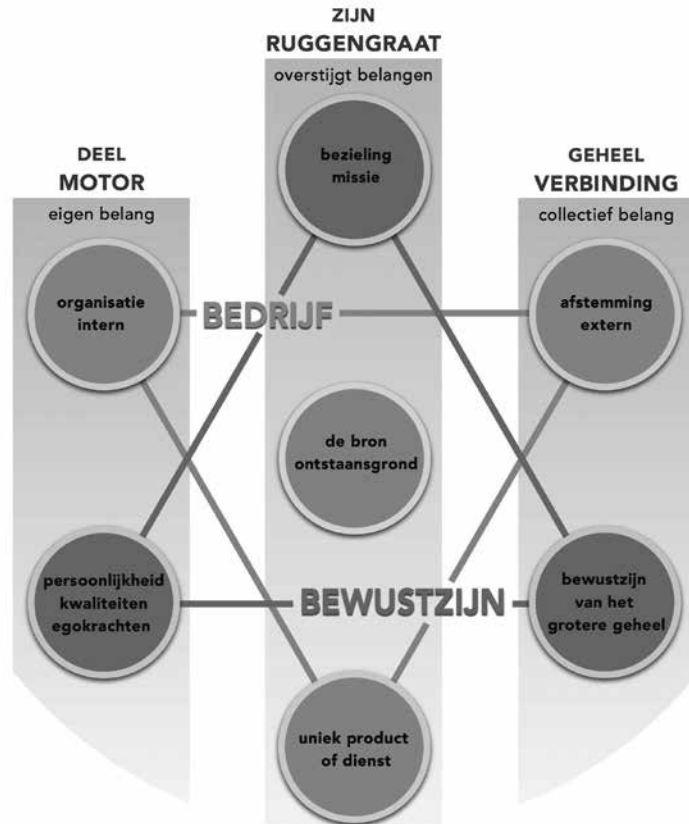
bedrijf

*'Ik word enthousiast
als ik mensen
kan helpen bij het
realiseren van
hun droom'*

Bewust Bedrijf Model®

De zeven cirkels staan voor zeven aspecten van een organisatie. De cirkels zijn verdeeld over twee driehoeken: die van het bedrijf en die van het bewustzijn met 'de bron - de ontstaansgrond' in het midden. Elke cirkel nodigt uit tot onderzoek naar de vitaliteit van het bedrijf. Bijvoorbeeld bij de onderste cirkel: Is ons product of dienst helder? Wat is het unieke van ons bedrijf? Hoe onderscheiden we ons van anderen? In een vitale organisatie krijgen alle cirkels voldoende aandacht. Een organisatie is stabielere naarmate er meer mensen bij elke cirkel betrokken zijn. De cirkels binnen een kolom hebben een sterke onderlinge wisselwerking.

Als een bepaalde cirkel veel nadruk krijgt in vergelijking met een andere, dan gaat dit deel in zichzelf ronddraaien en loopt tegen zijn eigen grenzen aan. Het overdrijft zichzelf waarbij de oorspronkelijke kwaliteiten uit de bocht vliegen en vervormen. Aandacht voor regels wordt zo tot bureaucratie, bezinning wordt navelstaren en aandacht voor goede communicatie verandert in ellenlange gesprekken over het proces.

Jaap is in zijn element. Hij is graag buiten. Als kind groeide hij op in de Noordoostpolder. Dat was pioniersland waar zijn ouders vanuit Zeeland naartoe trokken. Bij zijn studie in Wageningen merkte hij al snel dat hij meer van mensen dan van machines hield. De richting techniek wisselde hij in voor communicatie en voorlichtingskunde. Aanvullende opleidingen op het gebied van Toegepaste Psychologie en ECo therapie maakten hem tot een allround coach en organisatiebegeleider. Hij begeleidde onder andere de bedrijfsopvolging bij Zonnehoeve en De Naoberhoeve. "Ik breng graag de hemel op aarde. Ik word enthousiast als ik mensen kan helpen bij het realiseren van hun droom: dat ze dat wat ze het liefste willen doen ook concreet in de praktijk kunnen brengen." Jaap Vermuë plaatst zichzelf nadrukkelijk in de middelste kolom van het Bewust Bedrijf Model®, de kolom van de missie, de bron en het unieke product. Hij heeft zijn eigen unieke product heel concreet in de wereld gezet. Over dat model schreef hij het boek 'Bewustzijn in bedrijf'.

"Mensen vroegen me steeds weer opnieuw een boek te schrijven over het werk dat ik doe. Lange tijd heb ik dat niet gewild. Ik vond dat de praktijk het werk moest doen. Tot ik in februari vorig jaar op een ochtend wakker werd en de hele inhoudsopgave voor me zag. Ik ben diezelfde dag begonnen met schrijven. Ik heb me zoveel mogelijk vrijgemaakt om aan het boek te kunnen werken, maar ik bleef nog wel met coachen en trainen bezig. Het was heel verrassend om te merken hoe dat parallel ging lopen. Steeds kwam ik net die situaties tegen

waar ik ook voor het boek mee bezig was."

Dit boek is een vlotlezende handleiding hoe je vanuit je eigen plek kunt meewerken aan de transformatie van het bedrijf waarin je werkt. Meewerken aan meer harmonie, diepgang, menselijke maat, samenwerking. Dat doe je door je eigen bewustzijn - je opvattingen over jezelf, over je bedrijf en over de wereld - onder de loep te nemen en te veranderen. Je leert je onbewuste verdedigingsmechanismen kennen en vormt ze om tot kwaliteiten: 'Omdat de blauwdruk (van het bedrijf) is gevormd door mensen kan transformatie van de organisatie alleen plaatsvinden als de mens transformeert (blz 25)'. De toon van het boek is heel algemeen. Het boek wordt concreet door de werkvragen die elke paragraaf afsluiten. "Mijn uitgever Jan de Ruiter heeft me geholpen het boek zo te schrijven dat je als lezer je eigen ontdekkingen doet. Als je met de vragen in het boek aan de gang gaat, krijg je vanzelf helder hoe je jouw eigen bedrijf vitaler kunt maken." 📖

Bewustzijn in bedrijf

*Transformatie naar een
vitale organisatie.*

Jaap Vermuë.

Uitgeverij Conferent,

€ 24,50

ISBN 9789081763523

www.bewustbedrijf.nl

Jan Diek van Mansvelt neemt afscheid als voorzitter van BD-Grondbeheer

Dienstbaar aan onze idealen

Jan Diek van Mansvelt (1943) nam 6 december afscheid als voorzitter van Stichting Grondbeheer biologisch-dynamische landbouw. Ellen Winkel blikt met hem terug op zijn BD-loopbaan. "Je mag dingen opdelen om ze te onderzoeken, maar je moet ze altijd weer heel maken." *Tekst: Ellen Winkel / Foto's:*

Dick Boschloo, Olav Kaspers

Als ik terugdenk aan hoe ik Jan Diek van Mansvelt leerde kennen, dan zie ik hem weer als jonge hoogleraar voor de goedgevulde collegezaal van Landbouwplantenteelt in Wageningen staan. Hier volgde ik in 1985 het 'Inleidend hoorcollege Alternatieve Landbouw'. Ik herinner me hoe Jan Diek op een levendige toon vertelde over een breiwerkje (inspelend op een studente die in de collegebankjes zat te breien). Aan het product trui ging een proces vooraf, zei hij. Het breien. Nog eerder was er een plan en een ontwerp: het breipatroon. En iemand had dat plan gemaakt, nadat hij of zij een idee had gekregen – het licht had gezien. Dit college ging over scheppingsprocessen (ik heb het net even nagezocht; dat die aantekeningen 27 jaar later nog voor het grijpen staan in de kast bij mijn bureau is veelzeg-

gend). Ik kan de weerzin nog terugvoelen van het moment dat Jan Diek het breiwerkje met de aarde ging vergelijken. Daarbij stelde hij de vraag of aan de aarde wellicht ook een plan of een ontwerp ten grondslag lag. En ... wie dat plan dan zou hebben gemaakt? Ik ben zeer atheïstisch-darwinistisch opgevoed. Alleen die vraag al stuitte me tegen de borst.

De bus van Loverendale

"Mijn eerste kennismaking met biologisch-dynamische producten was begin jaren 50", vertelt Jan Diek bij een kop thee. Hij woonde toen als kind van antroposofische ouders in Rotterdam. "Iedere week kwam de bestelbus van Loverendale langs en dan belde de chauffeur aan. Er was niet veel keus – veel knollen en wortels – en het zag er niet al-

tijd even florissant uit. Maar mijn moeder maakte het heerlijk klaar."

Van huis uit kreeg hij mee dat je dingen wel kunt opdelen in kleine stukjes om ze te onderzoeken, maar dat je die stukjes dan wel altijd weer bij elkaar moet brengen. "Je moet de dingen ook weer heel maken." Zijn vader was arts – een heelmeeester – en zijn moeder beschikte over een grote dosis geduld en vriendelijkheid waarmee ze mensen en meningen bij elkaar kon brengen, als een 'sociale heelmeeester'.

Het voorbeeld van zijn ouders heeft Jan Diek in zijn levensloop meegedragen. Steeds heeft hij zich gericht op dit samenbrengen en heel maken, waarmee hij tegen de stroom in ging; tegen de tijdgeest van steeds verder gaande specialisatie in. "Wat is de legitimatie van 'het anders doen'? Die vraag kwam ik altijd en overal weer tegen, terwijl ik het zelf juist heel normaal vond", zegt Jan Diek glimlachend.

Twinkel

Toen hij in 1975 gevraagd werd om directeur van Warmonderhof te worden, zag hij het als zijn eerste uitdaging om nog wat meer samenhang te brengen in de drie do-

meinen van de school: het leren, het leven en het boeren. "Het was een landbouwschool met enkele BD-vakken, maar ik wilde dat alle vakken in dienst zouden staan van de BD. Ik wilde leerlingen uitnodigen om op een andere manier te kijken. De gein was dat er dan ineens zo'n twinkel in hun ogen ver-

Jan Diek van Mansvelt

Jan Diek van Mansvelt studeerde biologie aan de Universiteit van Amsterdam waar hij afstudeerde op de werking van homeopatisch verdunde stoffen. In 1975 volgde hij Klaas de Boer op als directeur van Warmonderhof en een jaar later richtte hij samen met Ferdie Amons het Louis Bolk Instituut op. In 1980 werd hij aangesteld als Bijzonder hoogleraar Alternatieve Landbouw aan de Landbouw Universiteit Wageningen. Na acht jaar kreeg hij hier de functie van wetenschappelijk medewerker. Hij promoveerde in Moskou op zijn verzameld werk in 1998. Achtereenvolgens was hij voorzitter van de International Federation of Organic Agricultural Movements (1986-1992), van de BD-Vereniging (1996-2003) en van Stichting BD-Grondbeheer (2008-2012).

scheen, als ze een nieuwe samenhang ontdekten. Leerlingen waren voor mij een grote bron van inspiratie."

Op een ander niveau kwam dit samenbrengen van drie domeinen aan het eind van zijn functie als wetenschappelijk medewerker in Wageningen weer terug. Hij werkte aan een Europees onderzoeksprogramma voor duurzame landschapsontwikkeling, waarin de natuurwetenschap, de sociaal-economische aspecten en de cultuurhistorische kant een rol speelden. "Ik wilde die verschillende vakgebieden in Wageningen bij elkaar brengen, maar iedereen zit in zijn eigen hokje, met zijn eigen onderzoeksprogramma, binnen een vaste structuur met regels en onderzoeksvoorschriften. De systeemdwang is te groot. Dat maakt samenwerken lastig."

Mansvelt-score

Ook binnen eigen kring stoorde Jan Diek zich aan starre voorschriften: de Demeter-normen. Het beeld dat in de loop der tijd was ontstaan, ergerde hem: BD = EKO + preparaten + zaaikalender. Dit stond een verdere ontwikkeling van de BD-landbouw in de weg. "Rudolf Steiner had de pest aan dwangsystemen. De Demeter-controle was te star, alsof het een kwaliteitscontrole was van melk. Ik wilde een systeem dat meer leek op een schoolrapport: je hebt een vakkenpakket en moet over het geheel voldoende scores. De ene boer krijgt een mooi cijfer voor compost, de ander voor natuur op het bedrijf en weer een ander voor preparaten." In het begin werd hij uitgelachen en verfoeid om zijn pleidooi, vertelt hij. Vooral

in Duitsland vonden ze een vrijere controle (zonder verplicht preparatengebruik) maar niets. "Maar ik was bij veel boeren in allerlei landen op bezoek geweest en had gezien dat het deksel van de preparatenkist vaak gesloten bleef, ook bij de Duitse boeren. Natuurlijk waren er ook boeren die enorm enthousiast waren om ze te gebruiken. Maar andere boeren waren een kei in de zorg of de veredeling. Of ze waren compostfreak." Jan Diek werkte het schoolrapportmodel uit tot 'de Mansvelt-score' en stond daarmee aan de wieg van de Collegiale Toetsing, die nu steeds meer internationale belangstelling krijgt.

Krankzinnige uitdaging

De laatste vijf jaar heeft Jan Diek zich ingezet om BD-Grondbeheer een nieuwe impuls te geven samen met vice-voorzitter Jaap van der Haar en medebestuurders Jaap de Boer en Loes van Loenen. De organisatie heeft meer body gekregen en wordt door steeds meer mensen gezien; zowel door boeren als door donateurs. Er staan twintig ondernemers in de rij om hun grond bij de stichting onder te brengen.

"We zagen ons voor de krankzinnige uitdaging gesteld om Kraaybeekhof te kopen voor 1,5 miljoen euro. Maar we hadden een fantastisch team. Eigenlijk wil Grondbeheer geen leningen afsluiten, maar we zijn tegen onze eigen regels ingegaan: we hebben het landgoed gekocht met leengeld. In deze club hadden we geen last van systeemdwang. Flexibel omgaan met de regels was dienstbaar aan onze idealen."

Zijn tijd vooruit

Tegen de regels in bij elkaar brengen. Dat kenschetst Jan Diek. Terugkijkend zie ik dat Jan Diek echt revolutionair bezig was, toen hij in de jaren 80 in die collegezaal stond. Andere hoogleraren gaven in diezelfde zaal uitleg over het onderwatergewicht van aardappels, koeienbegrazingsschema's op weilanden, onkruid(verwijder)kunde en bakkwaliteit van tarwe. Maar Jan Diek had het over scheppingsprocessen, wereldbeelden en wetenschapsparadigma's. En in het kleine groene houten barakje verscholen achter dat grote stenen gebouw van Landbouwplantenteelt, verzorgden hij en de andere medewerkers van de leerstoelgroep achttien jaar lang een fenomenologiepracticum dat vier weken duurde. Daar was aandacht voor Filosofie der Vrijheid van Rudolf Steiner (paradigmakunde), nat-opnat-schilderen (kleuren zien veranderen), projectieve meetkunde (vormen zien bewegen) en waarnemen. Heel veel waarnemen: leren zien wat je kunt zien.

In Wageningen was - en is - de tijd nog niet rijp voor een discipline die echt hokjesoverstijgend is, waar de specialisten uit de andere hokjes hun waardevolle vakken-nis bij elkaar brengen om die vervolgens op een hoger niveau tot een samenhangend geheel te transformeren. De Bijzondere Leerstoel Alternatieve Methoden in Land- en tuinbouw uit 1980 heeft zich via vele tussenstadia ontwikkeld tot Farming Systems Ecology en is een hokje naast alle andere hokjes. Maar wat Jan Diek in zijn tijd in Wageningen zeker heeft bereikt, is dat hij veel jonge mensen - zoals mij -

Nieuwe bestuursleden BD-Grondbeheer

Kees van Biert (1957) volgt Jan Diek van Mansvelt op als voorzitter van BD-Grondbeheer. Kees is een boerenzoon en heeft zijn jeugd doorgebracht op het Flakkeese platteland. Als oprichter en partner van het internationaal opererend adviesbedrijf JBR heeft hij de afgelopen 30 jaar uitgebreide kennis opgedaan over beleidsvorming, strategieontwikkeling en financiële structuren. Zijn bestuurservaring heeft hij, naast JBR, opgedaan in antroposofische en duurzame kring: de Stichtse Vrije School, het Kindertherapeuticum in Zeist en het Springtij Festival op Terschelling. Kees: "Ik vind het waardevol om mijn kennis over financiële systemen bij Grondbeheer in te zetten om de gemeenschap te verrijken. Voor Grondbeheer zie ik een gidsfunctie naar een nieuw economisch model."

heeft geïnspireerd om alles altijd in samenhang te bekijken. Of om dat in ieder geval altijd te proberen. ☺

Ook vice-voorzitter Jaap van der Haar geeft het stokje door. **Severijn Velmans** (1978) neemt zijn rol over als steun en toeverlaat van de nieuwe voorzitter. Als jongen verloor Severijn zijn hart aan de landbouw en werkte hij wekelijks mee op biologische bedrijven. Severijn: "Aan de keukentafel voerden we discussies over de hoge grondprijzen en hoe je grond gemeenschappelijk zou kunnen beheren." Severijn studeerde Sociale Wetenschappen en werkt als projectleider bij PostNL Pakketten. De bestuursfunctie bij Grondbeheer biedt hem de mogelijkheid om zijn kennis en idealen met betrekking tot de biodynamische landbouw in de wereld te zetten. Severijn: "Op dit moment doen steeds meer boeren een aanvraag bij Grondbeheer. Ons kapitaal kan niet aan die vraag voldoen. Ik vind dat we daarom nieuwe financieringsvormen voor landbouwgrond moeten onderzoeken."

Twintig BD-bedrijven staan op de wachtlijst van Stichting Grondbeheer. Wilt u de aankoop van grond ondersteunen? Kijk voor meer informatie op www.bdgrondbeheer.nl of bel Loes van Loenen, 06.505.25.913.

dynamische keuken

Ilse Beurskens las onlangs het boek *Zen en de kunst van het modern oosters koken* van Deng Ming-Dao en werd geraakt door de raakvlakken met de BD-gedachte. *Tekst en foto's:*

Ilse Beurskens-van den Bosch, natuurvoedingskundige

Levenskrachten trekken zich terug in de aarde in deze tijd van het jaar. Daarentegen komen geestelijke krachten juist vrij in de winter. De lange donkere avonden nodigen uit tot verdieping. Boeken zijn vaak passende voeding in deze tijd. Wanneer ik een boek lees, vind ik het fijn om verrast te worden. Bijvoorbeeld door een net even andere kijk of een persoonlijke ervaring die een bekend inzicht tot een beter begrijpen brengt. Bij het lezen over Zen in de keuken werd ik warm van binnen, van hoe deze traditionele omgang met voeding uit het Zen-boeddhisme overeenkomt met uitgangspunten binnen de antroposofie. Schrijver Deng Ming-Dao vertelt op een heel eigen manier over respect en eigenheid, maar zo herkenbaar vanuit de antroposofie: in essentie draait het bij Zen om het dagelijkse bewust te leven, om met

ZEN in de keuken

aandacht je werk te doen (zie kader).

Ik had me eerder verdiept in de klassieke Japanse en Chinese keuken. Ik zag dat veel eigenschappen van Yang, de samentrekkende kracht, vergelijkbaar zijn met de Ahrimanische kracht, de tendens tot verharding of aardse kracht. En dat aan Yin, de centrifugale kracht, veel eigenschappen worden toegedicht die overeenkomen met de Luciferische kracht, de ontbindende, uitvloeiende kracht. Een meer hemelse kracht. Voedingsmiddelen hebben zowel Yin- als Yang-kwaliteiten in zich. Vaak is de ene kracht sterker vertegenwoordigd dan de andere. Zowel de traditionele oosterse als de antroposofische voedingsleer gaan ervan uit dat voeding die niet uiterst Yin of Yang is, belangrijk is voor onze dagelijkse voeding. Dit zijn bijvoorbeeld granen en groenten. Vlees is een voorbeeld van een uiterst Yang voedingsmiddel en werkt erg aardend of verhardend. Lijnzaadolie is uiterst Yin en werkt oplossend. Voedingsmiddelen met een uitgesproken Yang- of Yin-kwaliteit zijn voor af en toe erbij, of voor tijdelijk medisch gebruik wanneer er een disbalans is. Dit soort overeenkomsten uit verschillende culturele visies geven mij het verbindende gevoel dat er algemeen geldende processen zijn die over de hele wereld worden waargenomen. En tot mijn verrassing vond ik in het boek *Zen en het modern oosters koken* ook een driedelig mensbeeld.

Rijstmelk

Dat ons lichaam goed gevoed dient te worden zodat een spirituele ontwikkeling mo-

gelijk is, is volgens Ming-Dao diep verankerd in de Zen-filosofie. Dit besef licht hij toe met een verhaal over Siddharta. Boeddha is de naam voor een wezen dat verlichting heeft bereikt. Er zijn in het verleden veel Boeddha's geweest en er zullen er in de toekomst nog veel meer zijn. De persoon die we gewoonlijk Boeddha noemen, woonde in de zesde eeuw voor Christus in het noorden van India. Hij werd geboren als prins in een hindoeëfamilie en heette Siddharta. Het verhaal van zijn leven is lang, mooi en kleurrijk. De volgende korte schets gaat over de rol van voeding in zijn leven: 'Tenslotte verliet Siddharta het paleis en werd asceet. Aanvankelijk probeerde hij spirituele bevrijding te bereiken door zijn lichaam te verloochenen. In de loop van zes jaar verloor hij de helft van zijn gewicht, maar kwam ten slotte tot het besef dat de innerlijke rust die hij zocht alleen bereikt kon worden als zijn fysieke kracht voortdurend wordt aangevuld. Hij begreep dat een juiste voeding nodig was om de *dharma*, de ultieme realiteit, waar te nemen. Op dat moment zorgden de goden ervoor dat de dochter van een koeherder de zwakke asceet in de rivier zag ploeteren. Ze hielp hem de oever op en bood hem een kom rijstmelk aan. Dit gaf hem de kracht die hij nodig had om zijn verlichting te bereiken.'

Ook binnen de antroposofie wordt ervan uitgegaan dat je voeding nodig hebt voor spirituele ontwikkeling. Door te eten zet je je organen aan om hun werk te doen. Niet alleen op fysiek niveau, maar ook op het geestelijke vlak.

De oosterse driegeleding

In het boek lees ik over een driedelig mensbeeld. Een mens bestaat uit jing, chi en shen. Jing zijn alle biochemische componenten van het lichaam zoals hormonen en bloed. Chi wordt vaak omschreven als adem, energie of levenskracht. En shen is ons intellect, onze geest. Deze drie-geleding verschilt met driedelig mensbeeld dat in de antroposofie op verschillende manieren is beschreven: willen, voelen en denken of lichaam, ziel en geest. Ook deze twee beschrijvingen kun je niet exact over elkaar leggen. Rudolf Steiner schreef in het boekje *Raadsele van het menselijk temperament* dat hij dertig jaar nodig had om deze driedelige structuur van de mens in al zijn facetten te doorgronden en te formuleren. Om de verschillen tussen de oosterse en het antroposofische mensbeeld te duiden, zou ik meer studie moeten doen. In het oosterse beeld komt het ene deel uit het andere voort. Jing produceert chi en chi produceert shen. Jing wordt gevoed door juiste voeding. Een onjuist dieet brengt jing in gevaar. Zonder jing is er geen chi en zonder chi is er geen shen en zonder shen is er absoluut geen mogelijkheid voor spiritualiteit. Chi wordt overigens niet alleen door jing gevoed. Iemand krijgt bij de geboorte van zijn moeder en vader chi mee. Deze levenskracht wordt ook gevoed door de lucht die hij inademt en door het wezen van voedsel. Een Zen-kok bereidt zijn maaltijden met verse en onbewerkte voedingsmiddelen omdat deze meer chi hebben. Zijn kookkunsten zijn afgestemd om deze levenskracht te behouden. Hieruit kunnen we opmaken dat

Eigen groentebouillon

Was groenten voordat je ze schilt. Snijafval van groenten kun je in de koelkast bewaren totdat je genoeg hebt om bouillon van te maken. Je kunt van alles gebruiken zoals de schillen van uien, pastinaak, knolselderij en gember, de stronken van broccoli en bloemkool, de pitten en weke delen van pompoen. Bladgroenten zijn minder geschikt vanwege nitrietvorming bij bewaren. Je kunt uitgaan van ongeveer 500 gram groenteafval voor 1 liter bouillon. Voeg kruiden toe die je lekker vindt zoals laurier, tijm, kruidnagel, karwei-, komijn- of korianderzaad. Voor een meer zoete smaak kun je gedroogd fruit zoals abrikoosjes toevoegen. Groenteafval en kruiden met water aan de kook brengen en 20 minuten zachtjes laten koken. Daarna zeven. Deze bouillon is 2 à 3 dagen houdbaar in de koelkast.

Ming-Dao ervan uitgaat dat gezonde maaltijden zowel jing als chi direct voeden en shen indirect.

Bij deze visie zie ik eerder een overeenkomst met het vierledig mensbeeld uit de antroposofie (fysiek lichaam, etherisch lichaam, astraal lichaam en het ik), namelijk de verbondenheid tussen de, in dit geval vier wezensdelen. De antroposofie gaat ervan uit dat alle wezensdelen apart gevoed worden, en dat daarnaast de bovenste drie delen samen het fysieke lichaam voeden.

Vier Zen principes

Zen-boeddhisme negeert of vereert het lichaam niet, aldus Ming-Dao. Zij heeft welbevinden voor ogen. Genieten is belangrijk, zolang dit niet als doel op zich wordt nagestreefd. Richtlijnen voor een gezonde voeding die voor dit welbevinden zorgen, berusten op vier principes: respect, zuiverheid, harmonie en rust. Allereerst gaat het in de Zen-keuken over *respect*. Respect voor het voedsel dat we eten en voor de gasten aan onze tafel. Respect betekent dankbaar zijn. Alles wat we eten leeft. Vis, vlees, granen, fruit en groenten, alles leeft tot we het voor onze consumptie bereiden. We breken andere leefprocessen af om onszelf te voeden: ons voedsel bestaat uit het offeren van ander leven.

Dan is *zuiverheid* heel belangrijk, zoals een smetteloos schone keuken. En verse ingrediënten, waarbij versheid soms wordt gemeeten in uren of minuten. Alle voedsel begint na de oogst te veranderen en elk voedingsmiddel heeft een ideaal moment voor consumptie. Een Zen-gerecht bestaat uit pure

ingrediënten die geen of weinig bewerkingen hebben ondergaan.

Harmonie in een Zen-keuken betekent in harmonie met de omgeving handelen. De keuze maken voor producten die op een schone manier zijn geteeld. Kiezen voor seizoensgroenten, het recyclen van het water waarmee de groenten gewassen zijn en bouillon koken van het groenteafval. Daarnaast is het een grote uitdaging voor de Zen-kok om zich ervan bewust te zijn voor wie hij kookt en wat zij nodig hebben.

Het laatste principe is *rust*. Als de keuken en de eetkamer een ruimte van rust vormen, met zorgvuldig gekozen serviesgoed en mooi opgediende gerechten, kunnen de diners de maaltijd genieten in een vredige sfeer met een rustige geest.

Een Zen-kok laat zijn hart spreken

Alles wat we doen weerspiegelt volgens Ming-Dao dat wat in ons hart leeft. De bereidheid om gezien te worden, maakt het hart vrij. En één van de dingen in ons hart die gezien wil worden, is het verlangen om te voeden. Hij citeert zijn Zen-leraar Suzuki Roshi: "Tijdens het koken werk ik voor anderen en aan mezelf. Ik nodig mijn tederheid, zorg en mededogen uit. Ik nodig ook mijn frustratie, woede en bezorgdheid uit en ga aan het werk. Koken met toewijding transformeert de kok in een bron van voedsel voor anderen en zichzelf. In de warmte van de keuken zal de geest van de kok gezuiverd worden. Woede wordt intensiteit en concentratie, energie en kracht. Bezorgdheid leidt tot aanraken en aangeraakt worden. Kwellende emoties worden veranderd in voedsel."

Ik vind dit een prachtig verdiepend beeld over hoe de liefde van de kok ook zijn eigen ontwikkeling voedt, zoals bij elk werk dat je met aandacht en toewijding verricht. Ik

Zen en de kunst van...

Zen en de kunst van ... Of het nu gaat over koken of over motoronderhoud, het draait om de aandacht waarmee je iets doet. Zen is een vorm van Boeddhisme en vindt zijn oorsprong ongeveer 2500 jaar geleden in India. Het woord Zen is afgeleid van een woord uit het Sanskriet dat meditatie betekent. Door middel van meditatie wordt inzicht verkregen in de eigen ware aard. Het Zen-boeddhisme heeft zich altijd aangepast aan het land waarin deze leer zich vestigde. In China is ze veranderd onder invloed van het taoïsme. Pas in de 14de eeuw werd Zen ook in Japan populair, in eerste instantie onder de Samurai. Omdat de Zen-filosofie gevormd is door meerdere oosterse culturen, wordt het ook wel de oosterse wijsheid genoemd.

krijg een verhelderend beeld bij de suggestie van Rudolf Steiner dat de keuken een altaar zou kunnen zijn. ☺

De ontmoeting tussen het Zen-boeddhisme en het taoïsme leverde een eeuwenlange uitwisseling en beïnvloeding op. Suzuki Roshi, Zenleraar van de auteur Deng Ming-Dao, zei dat Zen-boeddhisten en taoïsten ongeveer hetzelfde voedsel eten, maar met een andere geest. Naar zijn gevoel leggen taoïsten iets meer nadruk op *wat* ze eten en boeddhisten op *hoe* ze eten. Wanneer mensen zich richten op *wat* ze eten, bestuderen ze welk voedsel verwarmt, welk verkoelt, welk voedsel versterkt en welk reinigt. Ze kunnen waarnemen hoe ze zich voelen na het eten van een maaltijd. Wanneer mensen werken aan *hoe* ze eten, leggen ze de nadruk op dankbaarheid. Ze buigen voordat ze voedsel ontvangen. Dankbaar erkennen ze dat alle wezens met elkaar verbonden zijn en dat ze steun en kracht van hen ontvangen. Dankbaarheid is een kruid, een enzym dat ons helpt voedsel te verteren.

Het boek 'Zen en de kunst van modern oosters koken', geschreven door Deng Ming-Dao, 1999, is alleen nog tweedehands verkrijgbaar.

Dynamisch Perspectief

Opening Heliopolis Universiteit

Sekem, een grote biodynamische landbouwonderneming in Egypte, heeft met de opening van de Heliopolis Universiteit een nieuwe mijlpaal bereikt: het is de eerste universiteit met focus op duurzame ontwikkeling ter wereld. Tekst: Dick Blokker

Al meer dan 30 jaar werkt Ibrahim Abouleish als antroposoof/moslim in Egypte aan de bewustwording van onze verant-

woordelijkheid voor de aarde en de samenleving. Nadat hij als eerste de biologisch-dynamische landbouwmethode in Egypte introduceerde, volgde de oprichting van een vrijschool, een medisch centrum en nog vele bedrijven voor bijvoorbeeld de verwerking van katoen of de vervaardiging van geneesmiddelen.

Na een voorbereiding van ongeveer tien jaar werd op de ochtend van 11 november de grondsteen gelegd voor de Heliopolis Universiteit bij Cairo. Hierbij waren meer dan honderd studenten aanwezig en een groot aantal officiële genodigden, zoals professoren uit

Egypte en elders uit de wereld, de vriendenkringen uit Europa en nog vele anderen.

Het waarom van deze universiteit komt tot uitdrukking in de tekst van de grondsteen: een duurzame wereld met zorg voor de aarde, de mens en de kosmos. Wetenschap is meer dan intellectuele bagage. Wetenschap wordt vruchtbaar wanneer de mens zich vrij kan ontwikkelen naar lichaam, ziel en geest.

Het was een verrassing dat die middag ook de 35ste verjaardag van Sekem werd gevierd in het eigen openluchttheater van Sekem in aanwezigheid van meer dan duizend medewerkers. In 1987 begonnen ze met de aan-

koop van een stuk woestijn ten noordoosten van Cairo. Niet ver achter de indrukwekkende composthoppen is de woestijn nog steeds te zien. Je kunt je bijna niet voorstellen dat een mens ooit de moed heeft gehad om op deze bodem met een visie op de toekomst te beginnen. Het is mij duidelijk geworden, dat alles wat Sekem doet voortkomt uit één visie zoals is beschreven in de autobiografie van Ibrahim Abouleish*. De oprichting van de universiteit is de kroon op zijn werk. De universiteit staat open voor studenten van buiten Egypte. Daarmee laat Sekem zien, dat zij er is voor de hele wereld. Wij in Europa kunnen nog heel wat van Sekem leren. Waarschijnlijk vindt in de herfst van 2013 weer een reis naar Sekem plaats. Belangstellenden kunnen zich bij mij melden. Dick Blokker, tel. 026 4431544, postbus 773, 6800 AT Arnhem.

** Sekem, Ontwikkelingssamenwerking in een nieuw perspectief, verkrijgbaar bij Vriendenkring Sekem voor € 15*

Bnekesnrekin

De dynamische tuin

Een praktische weg naar bewustwording
Guurtje Kieft. Stichting Zonnetuin, 2012
€ 27,50
excl verzendkosten

Tekst: Ellen Winkel

De dynamische tuin is het laatste boek dat Guurtje Kieft heeft geschreven in een reeks van drie. Na *De mens tussen aarde en kosmos* (2010), waarin ze schrijft over geestelijke krachten die op aarde werken, en de werkagenda *Het juiste moment*, die ze sinds 2011 jaarlijks uitgeeft, gaat dit nieuwe boek over het praktische werk in de tuin.

Het is direct duidelijk dat Guurtje er veel zorg aan heeft besteed om er een echt mooi boek van te maken: met harde kaft, groot formaat (A-4) en schitterende foto's en illustraties. Dat nodigt uit om lekker te bladeren: tekeningen van allerlei bodemdiertjes, een bordje in de

tuin met 'de wormen verrichten hier het spitwerk', close-ups van gewassen, bloemen, bijen, zelfgekweekte zaden en bloeiende preparatenplanten. En ook foto's van hoe je compost maakt, van een ruigtheop waar wezels en bunzings kunnen wonen en van kunstzinnig gevlochten wilgentakken.

Dit boek is dus vooral praktisch, met tips over vruchtwisseling, snoeien en het aantrekken van natuurlijke vijanden. Maar wat je in geen enkel ander tuinboek zult aantreffen: het eerste hoofdstuk gaat over het ontstaan van de aarde en de mensheid, zoals Rudolf Steiner dat heeft beschreven. Deze uitleg geeft inhoud aan het begrip 'levende aarde', dat verderop

aan bod komt. Guurtje besteedt veel aandacht aan de aarde en de bodem en het maken van compost. Onkruiden beschrijft ze als 'de zichtbare taal van de aarde'. In het laatste hoofdstuk legt ze uit hoe natuurkrachten werken en hoe natuurwezens overal werkzaam zijn.

Voor mij als moestuinbezitter brengt dit boek me weer op nieuwe ideeën. Dus dit jaar heb ik het blad dat ik van ons straatje heb geveegd, niet alleen op de composthoop gooid, maar ook als mulchlaag over een deel van mijn groentetuin verspreid.

Bionext pleit voor een verbod op het octrooieren van planten en dieren.

Steeds vaker vragen grote bedrijven octrooi aan op erfelijke eigenschappen van planten of dieren. Hiermee wordt 'het leven zelf' geprivatiseerd.

Bionext, ketenorganisatie voor duurzame, biologische landbouw en voeding, vindt dat veredelaars en boeren vrij moeten kunnen beschikken over alle erfelijke eigenschappen van plan-

ten en dieren voor de ontwikkeling van nieuwe rassen. Dit vraagt om een aanpassing van de Europese octrooiwetgeving. Om hiervoor meer maatschappelijke steun te krijgen en zo de politieke druk op te voeren, start Bionext de campagne 'Hart voor biodiversiteit, geen octrooi op leven'. Boeren en burgers kunnen dit initiatief op allerlei manieren ondersteunen, zie www.bionext.nl/content/ik-steun-hart-voor-biodiversiteit

Dynamisch Perspectief

Beste appel van NL

De Dalinco van BD-fruitteler Harrie van den Elzen uit Zeeland (NB) is uitgeroepen tot 'Beste appel van Nederland'. "Alsof je in de zomer bijt", zei één van de juryleden. Harrie: "Mijn vrouw Elliane en ik hebben onder andere Santana, Rode Topaz, en Dalinco: dit zijn resistente ras-

sen die minder bespoten hoeven te worden. We proberen een ecologisch systeem te creëren waarin natuurlijke vijanden tot ontwikkeling kunnen komen. Hoger gras tussen de bomen, ingezaaide 'overhoekjes', een paddenpoel en een vogelhotel van nestkastjes tegen de wand

Phileen's column KERSTDINER

Met de overvloed van kerst komt onherroepelijk de wereldverbeteraar in mij boven. Maar ik hou me in. Ik ben niet zo iemand die bij het kerstdiner roept: "Een vegetariër in een PC-Hoof-tractor is milieuvriendelijker dan een vleeseter op de fiets." Ik moet er niet aan denken. Ik ga ook niet betweterig uitleggen dat vier kilo plantaardig eiwit nodig is om slechts één kilo dierlijk eiwit te produceren. En dat de teelt van ons veevoer oerwouden ver-

woest en lokale boeren landloos maakt. Welnee, ik hou mijn mond, want de sfeer bij het kerstdiner moet wel goed blijven. Ik zet mijn gasten gewoon de lekkerste vegetarische burger voor, alsof het de gewoonste zaak van de wereld is. Nee nog beter; alsof het een culinair hoogstandje is. We hebben namelijk bij de kookworkshop van de Vrouwen van Nu een Vegaburger bedacht. Zonder recept zijn we aan het experimenteren gegaan. Het ging er fanatiek

aan toe. Er is hevig gediscussieerd over elke druppel tabasco, over wel of geen gemalen kikkererwten en hoe grof de wortel te raspen. Bij het proeven van de eindresultaten kwam dit recept (voor 8 kleine burgers) als lekkerste uit de bus.

Ingrediënten: 250 gram geraspte wortel, een kopje havermout (wellen in een kopje kokend water), 75 gram grof gehakte noten, 100 gram geraspte belegen kaas, 4 el peterselie, 2 eieren, 50 gram blauwe schim-

melkaas, 10 druppels tabasco, peper en zout.

Maak hiervan de burgers en voeg eventueel havermout en of paneermeel toe om de juiste dikte te krijgen. Maak ze niet te groot anders vallen ze uit elkaar. Voeg toe of laat weg wat u lekker lijkt. Bak op laag vuur tot de burger goudbruin is en het ei gestold is. ☺

Phileen Meertens heeft met haar man een biologisch-dynamisch akkerbouwbedrijf in Hensbroek.

van de sorteerloods, zijn enkele voorbeelden van maatregelen. Het snoeien van de bomen doen wij anders dan onze collega-fruittelers. Wij snoeien namelijk voor tachtig procent in de zomermaanden, zodat zon en wind het fruit mooi kunnen kleuren en er geen grote wonden ontstaan die de bomen kunnen infecteren met diverse schimmels. De bomen zijn daardoor veel vitaler dan bomen die in de koude natte maanden worden gesnoeid. Dat zien we terug aan de hogere opbrengst. Mijn lievelingsappel is de Dalinco. En die nu is gekozen tot beste appel van Nederland!"

De Werkplaats voor Actieve Verwondering zet zich in voor het vruchtbaar maken van de fenomenologische methode voor Natuur en Milieu Educatie. Voor het voorjaar van 2013 staan er weer een drietal scho-

lingsdagen op het programma. De thema's van deze bijeenkomsten zijn voorjaarsbloeiërs, grote huisdieren, vogels en landschap. Hierbij zullen we systematisch oefenen met het verdiepen van de verbinding

met deze natuurfenomenen. De bijeenkomsten zijn bedoeld voor mensen actief in de NME, maar zijn ook toegankelijk voor natuurliefhebbers die hun verhouding met de natuur willen verdiepen.

De docenten zijn Paul van Dijk, Bas Pedroli, Frans Romeijn en Ger van de Ven. De bijeenkomsten vinden plaats op Landgoed de Reehorst in Driebergen op 2 mrt, 13 apr en 1 juni. De prijs per dag is € 55 (€ 45 voor leden). Aanmelding voor 18 febr bij Frans Romeijn 06-48728505 en op onze website www.actieveverwondering.nl.

Sterren- en Planetenkalender 2013

Alweer een prachtige uitgave! Daar zullen veel mensen blij mee zijn. Het brede formaat, het nachtblauw, het horizontaal silhouet met ochtendgloren en indrukwekkende sterrenkaarten zijn vertrouwd. Alles is liefdevol ontworpen, bovendien waarachtig en actueel. Iedere kaart wekt interesse om zelf de hemelverschijnselen in de nacht te gaan zien. De frontpagina is meteen al interessant. Jupiter doorloopt

de kop van de Stier. Dit doet zich trouwens nu al voor aan de hemel! Jupiter en Mercurius krijgen op kleine kaartjes aan de achterzijde van de grote hemelkaarten extra aandacht in het nieuwe jaar.

Liesbeth Bisterbosch heeft deze uitgave rustig voor het oog gemaakt; het nachtelijk blauw is verfijnd, overbodige lijnen zijn weggelaten, de maancyclus is voluit weergegeven en er zijn

kleine informatieve blokjes tekst. Dit helpt voor de concentratie. Door de jaren heen is de kalender onmisbaar geworden.

Prijs: € 19,50, verzendkosten € 6,75, ISBN 978 90 6720 537 5. Bestellen kan via www.kerckeboschboek.nl

Bachbloesems

Het raakt me in mijn ziel. In het weiland naast ons staat een koe hartverscheurend te loeien. Het is het klaaglijk geluid van een dier dat hulp vraagt. Ze is een Lakenvelder. Zwart met een witte brede band om haar buik. Duidelijk kleiner dan de roodbonte die er altijd lopen. Gisteren liep haar kalf nog aan haar zijde. Een stiertje. Ook met zo'n mooie witte singel rond de buik. Gistermiddag hebben ze de kleine met een paar man in een hoek gedreven om hem dan in een trailer af te voeren. Naar een mestbedrijf waar hij zal worden 'afgemest' voor het slachthuis. Als hij een zij was geweest, had ze langer bij haar moeder mogen blijven. Dan was ze meer waard geweest. De moeder loopt hem te zoeken en is ten einde raad.

Ik voel haar verdriet in mijn maagstreek. Ze kijkt me aan met een doffe blik. Graatmager. Het is me al eerder gelukt om een koe aan de overkant te helpen met Bachbloesem Rescue Remedie. Ook deze koe was haar kalf afgenomen en stond al twee dagen klaaglijk te loeien. Na wat druppels op een broodje was ze stil en ging staan grazen!

Dit keer gaat het niet zo ge-

makkelijk. De koe verzet geen stap naar de stukjes brood die ik over de omheining probeer te gooien. Ik zal het via de officiële weg moeten doen. Mijn laatst gelezen boek ging over de een-kind-politiek in China. Wat dit betekent voor de moeders is onbeschrijfelijk. De band tussen moeder en kind is zo sterk en zo natuurlijk.

Hij steekt net zijn voeten in zijn laarzen als ik op de deur klop.

"Klaas, hebben ze gisteren het kalf van die Lakenvelder opgehaald?"

"Hoor je het? Hoor je het? Ik kwam terug van het ziekenhuis. Ze hebben hem in die hoek gedreven. Het was niet makkelijk. Ik kan dat niet meer. Mijn adem."

"Klaas, ik heb iets om haar verdriet te verzachten. Maar ik kan niet bij haar komen. Wil jij het geven? Het is maar een klein stukje brood."

"Oh, wat is dat dan?" Hij kijkt me aan alsof ik van Mars kom.

"Nou ja, ze wordt er wat rustiger van. Je kunt het ook gebruiken voor examenvrees en zo. Wij geven het aan een van de paarden voor de hoefsmid komt."

Tot mijn opluchting vraagt hij of ik mee wil lopen. "Jie hebt

geen kinderen, maar jiej kunt je voorstellen dat als ze jiej worden afgenomen! Dat voel je hier." Hij wrijft met zijn vuist over zijn hart. Mijn hart maakt een sprongetje over zoveel empathie. Ik wist het wel. Zo heb ik hem vijftien jaar geleden leren kennen. Een gevoelig mens met oog voor nuances in de natuur om hem heen.

Hij zwaait zijn been over het prikkeldraad en loopt op haar af. Aarzelend neemt ze het aan. Als hij weer teruggeklimmen is, zegt hij dat ze voorheen niet te benaderen was. Ze loeit nog een paar keer en wordt dan stil! Na een paar minuten sjokt ze naar de kudde in het andere stuk en begint te eten. De transformatie is verbazingwekkend.

Barta komt erbij staan en ik probeer ook aan haar het verhaal uit te leggen. Ze mompelt wat over volle uiers. Dat zal ongetwijfeld ook meespelen. Maar een boerende buurman uit zichzelf laten zeggen dat hij voelt wat de koe doormaakt, is voor mij een geschenk. Ik geef hem het flesje. Er lopen nog twee roodbonten wier kalveren binnenkort weggaan. ☺

Mieke Berry, 13 augustus 2012

>> zie elders in dit nummer

Landjuweel bijeenkomst Quadrupool

De Quadrupool Academie van Jaap van Bruchem organiseert het congres 'Van industriële landbouw naar natuurlijke landbouw, kan dat, levert dat wat op?' Met o.a. lezingen van hoogleraar Edith Lammerts van Bueren en melkveehouders Paul Blokker en Jan Dirk van der Voort. Dagvoorzitter Jan Diek van Mansvelt. Plaats: Wageningen. Zie voor info en aanmelding: www.nvlv.nl onder agenda.

Vanaf januari Biologische moestuin- cursus

Leuk een moestuin, maar hoe begin ik? Kan ik eigenlijk ook op mijn balkon moestuinieren? Is composteren nu echt zo moeilijk als mijn volkstuinbuurman zegt? Biodynamisch telen en permacultuur spreken me aan, maar moet ik dan werkelijk in het holst van de nacht opstaan om de aardperen te poten!? Heeft u deze of andere moestuinvragen? Alma Huisken geeft cursussen en workshops in Molenrij (Gr), Haarlem en Nijkerk. Kijk op www.degroeneluwte.nl of bel 0595-491580.

Agenda

Vanaf januari **ECOtherapie**

In januari start het centrum voor ECOtherapie (opgezet door Hans Andeweg) met de cursus 'Scheppend leven'. Cursisten maken kennis met de grondbeginselen van het energetisch beheer van hun eigen huis, tuin en bedrijf; én van henzelf. www.ecotherapie.org (Open dagen vinden plaats in Driebergen op 15 dec. en in Amersfoort op 16 jan.)

6 januari **BD-beleefdag**

Wie doet mee met het maken van vegetarisch compostpreparaat? Zelf meenemen: vijzel, opbergpotje, flesje. Kosten: 15 euro incl. koffie, thee en soep. Tijd: 14-18 uur. Opgeven vóór 4 januari bij Isabel Duiniseveld, eamstuijn@dds.nl. Adres: Paaptilsterweg 7, 9982 XP, Uithuizermeeden

Vanaf 8 januari **Biologisch-dynamische cursus**

Stichting de Zonnetuin Alkmaar start de biologisch-dynamische cursus 'Leven en werken op het land en de tuin'. Guurtje Kieft zegt dat wij een bemiddelaar

kunnen worden tussen aarde en kosmos. Dat wij ons kunnen afstemmen op de Geestelijke Krachten uit de planetensferen, uit de werelden van de sterren en de natuurkrachten in aarde, water, lucht en vuur. Dynamisch werken is innerlijke scholing, beide benen op de grond, verbinding van hart en handen en een helder bewustzijn op de kosmos! Tien dinsdagavonden van 19-21 uur, van 8 januari t/m 12 maart. Verenigingsgebouw ATV de Rekere, Helderseweg naast 63, Alkmaar. Kosten € 180. Inschrijving bij Guurtje, 072-5159456.

Vanaf 12 januari **Koeien tekenen**

In 3 koeien-schilderworkshops (12 jan, 9 febr en 9 mrt) op de BD-boerderij De Vijfprong in Vorden gaan we op zoek naar het wezen(lijke) van de koe. Tijd: van 11 tot 16 uur. Kosten: € 65 per keer, € 165 voor 3 zaterdagen, excl. materiaal. We plannen ook workshops op BD-bedrijven in NH en Drenthe. Meer info www.atelierdebark.nl.

13 -18 januari **Zukunft gestalten**

Intensieve cursusweek over

ontwikkeling van BD-landbouw in Dornach (Zw); meer info via de agenda op www.bdvereniging.nl.

Vanaf 16 januari >> **Bewustzijn in bedrijf**

Training van 7 keer een dag door Jaap Vermuë (zie pag. 18), waarbij de cursisten ervaring en vaardigheid opdoen om hun werk of organisatie op een nieuwe wijze vorm te geven; www.bewustbedrijf.nl of bel: 06-13972355

Vanaf 17 januari **Puur koken**

De Groene Kookacademie organiseert een kookcursus, waarin de biologisch(-dynamisch)e en vegetarische keuken centraal staan op vijf donderdagen in Amersfoort; www.groenekookacademie.nl.

23 en 24 januari >> **BioVak 2013**

Jaarlijkse biologisch vakbeurs in de IJsselhallen in Zwolle; www.biovak.nl. Zie pag. 9

6-9 februari >> **BD-conferentie Dornach**

De jaarlijkse internationale BD-conferentie in het Goetheanum

heeft in 2013 het thema 'Allianties voor onze aarde', zie pag. 9

8-10 februari **Experimental Gastronomy**

Steinbeisser Experimental Gastronomy is experimentele gastronomie: het ontdekken van een nieuw perspectief op hedendaagse eetrituelen. Al het eten is lokaal en/of biologisch-dynamisch. De gasten maken deel uit van een ervaring waar gastronomie, filosofie, design en performance samenkomen; www.steinbeisser.org.

13-16 februari **BioFach**

Dé internationale biologische vakbeurs in Neurenberg (D). vorig jaar waren er 2400 stands, waar 40.000 bezoekers op afkwamen uit 130 landen; www.biofach.nl.

27 febr en 13 mrt >> **Winterconferentie**

De winterconferentie van de BD-Vereniging heeft dit jaar het thema 'De toekomst van BD-uitgangsmateriaal', zie pag. 10.

Ik ben actief voor de BD-Vereniging

Derk Klein Bramel, 59 jaar, woont in Vorden, werkt als beleidsadviseur bij Lievegoed Zorggroep

Vereniging: Als coördinator van de landbouwsectie van de Antroposofische Vereniging in Nederland (AViN) werk ik mee in de bestuursvergaderingen van de BD-Vereniging. Door de organisatie van de Werkplaatsen en de jaarvergadering werk ik aan de verbinding tussen antroposofie en BD-landbouw.

Gebeurtenis: Bij de eerste samenkomst van Stichting Demeter, BD-Vereniging, AViN en Grondbeheer voor de organisatie van het jubileumcongres, beleefde ik hoe iedereen vanuit zijn eigenheid inbreng heeft.

Enthousiast: Het gaat om authenticiteit en samenhang. Een koe mag volledig koe zijn; dat kan door hoe het hele bedrijf is georganiseerd. Met dat uitgangspunt heb je een basisvoorwaarde voor een voedselproductie waar de grond steeds beter van wordt.

Ook actief zijn in de BD-Vereniging?
Bel of mail 0321 315937
info@bdvereniging.nl

Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

DYNAMISCH PERSPECTIEF 2012 - winter - nr 5

Dynamisch Perspectief is het ledenblad van de BD-Vereniging en verschijnt 5x per jaar. ISSN 1389-7438.

Voor vragen over lidmaatschap of over het opsturen van Dynamisch Perspectief, bel het bureau: 0321-315937

Redactie Ellen Winkel (hoofdredacteur), Luc Ambagts, Andries Palmboom, Wim Goris, Jorien Quirijnen

Sluitingsdatum kopij 2 januari, agendaberichten tot 28 januari. DP2013-1 verschijnt 23 februari. Graag vooraf overleg via ellen@schrijfwinkel.nl of tel 0858-771175. De redactie houdt zich het recht voor stukken in te korten, te bewerken of te weigeren.

Copyright BD-Vereniging. Overname van artikelen alleen met voorafgaande toestemming van de redactie.

Coverfoto Lezing door Jan Schrijver bij Levende Landbouwcultuur. Foto: Dick Boschloo

Vormgeving Fingerprint, Witzenhuisen DE, Gerda Peters

Druk Meerpaal Grafimedia, Tiel

Wisentweg 12
8251 PC Dronten
telefoon 0321 315937
fax 0321 315938
info@bdvereniging.nl
www.bdvereniging.nl

De BD-Vereniging werkt aan de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouw en voeding door ontmoetingen, scholing, onderzoek en publicaties. Ze werkt samen met o.a. Stichting Demeter, Stichting Grondbeheer BD-landbouw, Stichting Warmonderhof en de Antroposofische Vereniging in Nederland.

Bestuur Albert de Vries (voorzitter), Ruud Hendriks, Marijke Preller, Isabel Duiniveld

Medewerkers bureau Luc Ambagts (beleidsmedewerker), Bram Gordijn (secretariaat en boekhouding)

BD-beroepsontwikkeling Beroepsleden die belangstelling hebben voor intervisie, coaching, bedrijfsbezoeken of themagroepen kunnen contact opnemen met Luc Ambagts op het bureau.

Preparatenwerkgroep De preparatenwerkgroep begeleidt het maken van de biologisch-dynamische preparaten. Via de website zijn preparaten en materialen daarvoor te bestellen: www.bdvereniging.nl. Preparatenwerkgroep p/a

Stichting De Wederkerigheid, Hoofdstraat 22, 3972 LA Driebergen, 06-47235401 (voicemail), preparaten@bdvereniging.nl.

BD-jong Activiteiten voor en door jongeren t/m 33 jaar. Voor info, neem contact op met Marijke Preller: bd-jong@bdvereniging.nl

Lidmaatschap € 40,- per jaar Jongerenlid (t/m 23 jaar): € 20,- per jaar. Beroepslid: € 200,- per jaar. Gekoppeld beroepslid: € 40,- per jaar (voor volgende beroepsleden van hetzelfde bedrijf). Een lidmaatschap wordt jaarlijks stilzwijgend verlengd, tenzij u vóór 1 december van het lopende jaar heeft opgezegd. Aanmelden als lid kan via het bureau of via de website www.bdvereniging.nl. Bankrekening voor contributie 147485 tnv Ver voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding, IBAN: NL 04 INGB 0000 147485, BIC: INGBNL2A

Schenken en legaten De inkomsten van de vereniging bestaan uit de contributies van leden. Daarnaast ontvangt ze jaarlijks uw warme giften. De BD-Vereniging is erkend als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI). Legaten zijn geheel vrij van successierecht. Schenkingen zijn vrijgesteld van schenkingsrecht. Wilt u meer informatie, belt u dan met het bureau.

Toekomst zaaien

Tekst: Andries Palmboom
Plaats van handeling:

Doornik Natuurrakers bij Bemmelen
Evenement: 'Toekomst Zaaien',
14 oktober, georganiseerd door Stichting
Demeter.

We stellen ons op langs het akkertje van 100 bij 80 meter; zeventig mensen aan de ene kant en ertegenover nog eens zeventig. Heel gedisciplineerd gaat het er niet aan toe, maar het is een mooie oktoberzondagmiddag en er heerst verwachtingsvolle gemoedelijkheid – het gezellige geroezemoes van schuchter aangeknoopte eerste gesprekjes, maar ook hartelijke begroetingen van bekenden.

Zojuist heeft ieder een promotiepetje (opdruk: 'Toekomst Zaaien') meegekregen, gevuld met speltzaad. Zeventig mensen van de ene rij kijken naar de zeventig mensen aan de overkant. Dan pakt Louis Dolmans, boegbeeld van Doornik Natuurrakers, de megafoon en geeft instructies. We moeten op het startsein de akker opstappen en al zaaierend naar de overkant lopen, totdat we de 'tegenliggers' ontmoeten. "Zorg ervoor dat je samen op één lijn blijft. En zaai voor je uit, breedwerpig", schalt het over de akker.

Iedereen doet erg zijn best. Onze rij trekt mannetje-aan-mannetje op. Iemand merkt heel spits op dat dit eerder 'smalwerpig' zaaien is. Het lukt redelijk om op één lijn te blijven lopen. Maar de gulste gooiers zijn binnen de kortste keren door hun zaadvoorraad heen en moeten stoppen, terwijl de zuinige zaaiers nog meters vooruit kunnen. Even is er verwarring, maar al snel liggen overal op de akker markeringen ("tot zover was ik gekomen") en wordt er nieuw zaad gehaald.

Ik blijf een zuinige zaaier te zijn. Tot dusver doseerde ik 'sprinkelend' het speltzaad over 'mijn' anderhalve meter breedte, hoopvol berekenend dat ik de overkant ermee kon halen. Zonder het te merken ben ik tot de voorhoede gaan behoren.

Ineens ligt de akker in zijn volle breedte voor mij. Een gevoel van ruimte en vrijheid. De weidsheid daagt mij uit en triggert mij ook fysiek. Geen 'doserend sprinkelen' meer, niks 'smalwerpig' zaaien! Als vanzelf maakt mijn arm een brede, gul-zwaaiende beweging. Het zaad vliegt in een sierlijke boog naar de akker. Dit is pas zaaien – het oerbeeld ervan!

Later, terugkijkend op deze ervaring, blijft vooral het beeld mij bij van zaadkorrels, zwierend door de lucht, de toekomst in. ☘

Ook een BD juweel insturen? Bel of mail met
Ellen Winkel, tel. 0858-771175. ellen@schrijfwinkel.nl

zuiver @zuivel

Teka Kappers, Zonnehoeve, Zeewolde (Flevoland)

Vertrouwde kwaliteit, nu met Demeter keurmerk!

Bij de bereiding van Zuiver Zuivel Demeter gebruiken we bio-dynamische melk, van koeien die hun hoorns mogen behouden. Zuiver Zuivel chocoladevla en vanillevla zijn vanaf nu Demeter gecertificeerd.

Zuiver Zuivel Yomio is er nu ook in magere variant van Demeter kwaliteit. Uiteraard met de heerlijke milde smaak die u van Yomio gewend bent.

Samen met de natuur, puur van smaak!

Nu ook verkrijgbaar in 0,5 liter

NIEUW!
Magere
Yomio

NIEUW!

www.zuiverzuivel.nl

demeter
100% Biodynamisch